

УДК 37.013.42–364.048.6

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/5>

З. Крупник, канд. пед. наук, ст. викладач
Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, Україна
ORCID iD 0000-0002-5915-9345

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я У ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Присвячено розгляду актуальної проблеми формування здорового способу життя дітей сучасної молоді. Здійснено огляд основних теоретично-концептуальних засад з даного питання. Особливий акцент зроблено на ретроспективному аналізі проблеми формування культури здорового способу життя, ціннісного ставлення до здоров'я особистості. Обґрунтовано необхідність комплексності процесу формування відповідального ставлення до особистого здоров'я у сучасній молоді, який спрямовує на вироблення особистої позиції особистості щодо власного здоров'я. А також доведено, що перспектива поліпшення здоров'я молоді найбільше пов'язана з системною діяльністю з формування здорового способу життя, що є набагато ефективнішою й економічно доцільнішою стратегією, ніж постійне збільшення витрат на лікування наслідків нездорового способу життя.

Ключові слова: здоров'я, спосіб життя, діти, молодь, відповідальне ставлення, формування, проблема.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних трансформаційних умовах відбувається переосмислення змісту, форм, методів і технологій навчання і виховання особистості у контексті формування системи ціннісного ставлення до власного здоров'я. У центрі уваги науковців знаходиться визнання самоцінності людини як єдності фізичного, духовного і соціального.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади проблеми формування відповідального ставлення до здоров'я у дітей та молоді знайшли своє підтвердження у Законах України "Про соціальні послуги", "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування", "Про загальнодержавну програму Національний план щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини до 2016 року"; Указах Президента України № 609 / 2012 від 22.10.2013 р. "Про національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року" № 312/2013 від 01.06.2013 р. "Про додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів дітей". Контент-аналіз нормативно-правових документів свідчить про те, що одним із найголовніших завдань є виховання в особистості відповідального ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших як до найвищої суспільної та індивідуальної цінності.

Аналіз наукової літератури із даної проблематики засвідчує, що, починаючи з другої половини ХХ століття, проблему відповідального ставлення до здоров'я досліджують філософи, соціологи, психологи, педагоги, зокрема Р. Березовська, С. Дерябо, Л. Водогреєва, І. Журавльова, В. Коган, Д. Лоранський, В. Ясвін та ін. Ціннісний аспект формування відповідального ставлення до здоров'я у вихованців розглядали Т. Андрущенко, С. Белова, Г. Зайцев, В. Кабаєва, С. Свириденко та ін.

У світі педагогічної науки поняття "здоров'я" розглядається в різних аспектах: фізичне, психічне, соціальне та духовне здоров'я досліджують О. Ващенко, М. Гончаренко, В. Оржеховська, С. Свириденко, Л. Сущенко, А. Царенко, В. Язловецький; формування культури здоров'я дітей і учнівської молоді вивчають М. Каган, Г. Калачава, Т. Кулікова, Ю. Лісіцин, Д. Ротфорт, Б. Юдін та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вперше проаналізовано теоретичні основи формування відповідального ставлення до здоров'я у дітей та молоді в теорії і соціально-педагогічній практиці та уточнено сутність основних понять із даної проблематики.

Мета статті. На основі теоретичного узагальнення даної проблеми дослідити та обґрунтувати актуальність питання формування відповідального ставлення до особистого здоров'я у дітей та сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу. Аналіз та розв'язання зазначеної проблеми спонукає дослідників до пошуку інноваційного змісту, форм і методів щодо формування відповідального ставлення до здоров'я у дітей та сучасної молоді.

Дослідження та вивчення наукової літератури із даної проблематики засвідчує, що, починаючи з другої половини ХХ століття, проблему відповідального ставлення до здоров'я дітей та молоді досліджують філософи, соціологи, психологи, педагоги, а зокрема Р. Березовська, С. Дерябо, Л. Водогреєва, І. Журавльова, В. Коган, Д. Лоранський, В. Ясвін та ін. Ціннісний аспект формування відповідального ставлення до здоров'я розглядали Т. Андрущенко, С. Белова, Г. Зайцев, В. Кабаєва, С. Свириденко та ін.

Незаперечним є твердження, що здоров'я – це скарб кожного громадянина, стратегічний ресурс держави, запорука розвитку міжнародної спільноти в цілому. Особливого значення в сьгоднішніх реаліях набуває стан здоров'я підростаючого покоління. Немає сумніву в тому, що на сьогодні генетичні, соціально-економічні та екологічні чинники знижують рівень здоров'я людини.

На сьогодні, відповідно до Оттавської хартії, прийнятої 1986 року, здоров'ям вважають не тільки відсутність хвороб, а й стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя. На реалізацію потенціалу здоров'я впливають вагомі чинники: мир, наявність житла, соціальна справедливість, освіта, харчування, дохід, стабільна екосистема та сталі ресурси.

На думку сучасних науковців, а саме: О. Караман, Ж. Петрович, В. Оржеховська, Т. Федорченко, З. Крупник, незаперечною є думка, що однією із провідних особистісних функцій особистості є ставлення до власного здоров'я як найважливішого чинника реалізації життєвих смислів і цілей. Зауважимо, що соціальна напруженість і погіршення екологічних характеристик середовища проживання людини, які породжені ситуацією перетворення економіки і соціальної сфери, потребують підготовки особистості до умов існування, що динамічно змінюються. Звідси виникають вимоги до адаптаційних здібностей організму, рівня здоров'я та його ресурсів. [4]

Споріднені твердження подає нам О. Безпалько, стверджуючи, що на перше місце виходить підготовка дітей і молоді до входження у складні, часто несприятливі життєві ситуації, розвиток у них здатності протистояти несприятливим факторам, які руйнують здоров'я [2].

Підсумовуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що особливого значення набуває процес формування особистісних установок, відповідального ставлення до свого організму, до здоров'я як однієї із найвищих цінностей, яка забезпечує самореалізацію, самоактуалізацію людини у громадській і особистісній сфері.

На рівні нашого законодавства питання про здоров'я молодого покоління України, навчання дітей здорового способу життя є один із провідних напрямів соціально-педагогічної роботи у закладах освіти. Зокрема, як відзначається у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, пріоритетним завданням системи освіти є навчання особистості відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищих суспільних і індивідуальних цінностей [3].

Отже, можемо констатувати, що проблема формування відповідального ставлення до здоров'я особистості є доволі складною і актуальною у соціально-педагогічній науці.

У контексті нашого законодавства питання особливої актуальності набувають роботи, які стосуються формування здорового способу життя молоді, свідомого ставлення до здоров'я, ціннісного ставлення до здоров'я, профілактики шкідливих звичок у школярів, соціально-педагогічної роботи із девіантними дітьми і підлітками, дітьми, позбавленими батьківського піклування, покращення якості надання послуг дітям і молоді у територіальних громадах, соціального захисту прав дітей, які знаходяться у складних життєвих обставинах тощо.

Суттєвою є зосередженість педагогічної науки України та ближнього зарубіжжя на питаннях формування відповідального ставлення до здоров'я у молоді, яка ще зародилась із давніх часів.

Хочемо констатувати цілком очевидний факт, що впродовж усього розвитку людського суспільства здоров'я вважалося одним з фундаментальних цінностей. Ще мислителі Стародавньої Греції і Риму створили вчення про здоров'я. Зокрема, у працях філософів Гіпократ, Платона, Аристотеля багато визначень поняття здоров'я, способів його збереження й зміцнення.

Гіпократ більше двох тисяч років назад підкреслив важливе значення способу життя і зовнішнього середовища для виникнення і розвитку захворювань. Доказом цього є його праці: "Про природу людини", "Про повітря, воду і місцевість", де вперше звернена увага на взаємозв'язок способу життя і здоров'я. Окрім фізичних вправ він використовував у своїй діяльності масаж, водні процедури, дієтичне харчування. Пріоритетними принципами у діяльності Гіпokrата було використання оздоровчих природних засобів. У його творах описано 236 видів рослин, які він рекомендував своїм пацієнтам.

Цікавим, на нашу думку, є той факт, що Платон висунув ряд ідей про значення позитивного прикладу у вихованні та розробив одну з перших в історії освіти вікову періодизацію виховання. Три етапи із семи відводилися формуванню фізичного стану. Діти з 3 до 6 років під керівництвом призначених державою вихователів займалися на майданчиках іграми (дошкільне виховання); з 7 до 11 – навчалися в школі письма, читання, музики; з 12 до 16 – відвідували школу фізичного розвитку з гімнастичними вправами; з 17 до 20 – здобували військово-гімнастичну освіту; з 21 до 30 – філософську. Є відомості, що подальшу освіту здобували ті, хто виявляв схильність до розумових занять, решта ставали воїнами.

Таким чином, можна цілком констатувати, що питання відповідального ставлення до здоров'я здійснювалось через формування гармонійно розвиненої особистості, а це сприяло збереженню здоров'я особистості. [4]

Видатний педагог К. Ушинський відводив велику роль у вихованні і навчанні формуванню культури здоров'я дітей. Він вважав: "Якщо медикам ми ввіряємо наше здоров'я, то вихователям ввіряємо моральність і розум дітей наших, ввіряємо їх душу, а разом з тим і майбуття нашої вітчизни" [6, с. 238].

На переконання вченого, вивчення педагогіки припускає обов'язкове ознайомлення із сутністю і законами життя, розвитком людського організму як тілесного, так і душевного [6, с. 212].

Для нашого дослідження ваговим є те, що В. Сухомлинський розглядав здоров'я школярів як цілісну систему й відзначав: "Анатомо-фізіологічні процеси, що відбуваються в цьому віці, настільки тісно пов'язані з духовним життям і формуванням свідомості, суттєво відображають майбутнє людини, що фізична культура вже не може обмежуватися культурою тіла й здоров'я" [5, с. 398]. Тобто, педагог довів єдність духовного, психічного і фізичного аспектів здоров'я особистості.

Важливо підкреслити, що запропоновані ідеї гуманізації за Ш. Амонашвілі дозволяють відкривати на практиці не менш ефективні способи, прийоми, форми виховання і навчання, що значною мірою сприяє формуванню культури здоров'я особистості [1].

Отже, як видно з ретроспективного аналізу, питання формування культури здорового способу життя, ціннісного ставлення до здоров'я особистості є актуальними та своєчасними і надалі.

Зазначимо, що формування відповідального ставлення до здоров'я у дітей та сучасної молоді, спонукаючи їх до здорового способу життя потребують на сучасному етапі розвитку суспільства найбільш інтегрованого, соціального підходу до проблем здоров'я, необхідності формування свідомості у дітей наслідувати норми здорового способу життя, розуміння інтеграції усіх складових здоров'я людини: фізичної, психічної, духовної, соціальної.

На нашу думку, основним змістом діяльності усіх виховних структур з формування відповідального ставлення до особистого здоров'я у дітей та молоді на сучасному етапі розвитку суспільства є розробка і реалізація соціальних проектів, які спираються на певні передумови, принципи, завдання, стратегії, механізми, визначені формуванням відповідального ставлення до здоров'я, і мають на меті покращення здоров'я даної категорії дітей та загалом всього населення. До найбільш актуальних і пріоритетних напрямів у розвитку та впровадженні програм із формування здорового способу життя дітей і молоді слід віднести належну підготовку фахівців, підтримку молодіжних ініціатив, моніторинг ситуації та ефективності проектів, поширення та вдосконалення інформаційно-освітніх програм, поєднання зусиль різних міністерств, комітетів та недержавних організацій тощо [4].

Висновки. Таким чином, здоров'я як складний, багатовимірний феномен, поєднує в собі різноманітні компоненти і відзеркалює фундаментальні аспекти людського буття. Воно як базис ефективної життєдіяльності кожної людини є передумовою максимального розкриття усіх її можливостей. Від формування можливостей людини (поліпшення стану здоров'я, рівня набуття знань та професійних навичок), а також максимального їх використання для праці, відпочинку, культурної, суспільної та політичної діяльності, в першу чергу, і залежить ефективність розвитку загалом усього суспільства.

Такі поняття як "здоров'я" та "відповідальне ставлення" є невід'ємними категоріями, які тісно пов'язані між собою. Адже здоров'я – це здатність людини до свідомого збереження та зміцнення особистого здоров'я на основі сукупності знань про здоров'я, що реалізується у дотриманні здорового способу життя. А відповідальне ставлення до здоров'я – це особистісне утворення, що спрямоване на покращення здоров'я як на рівні індивіда так і всього суспільства. Сам процес формування відповідального ставлення до здоров'я є комплексним, який

спрямований на вироблення та виявлення особистої позиції особистості щодо власного здоров'я.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку суспільства існує глибока соціальна проблема, що пов'язана з низьким рівнем здоров'я дітей та молоді та потребує розроблення нових підходів з формування ціннісних орієнтацій у даній категорії суспільства щодо особистого здоров'я. Системний підхід до розв'язання проблеми підтримання здоров'я населення означає залучення до вирішення даної проблеми фахівців не лише галузі охорони здоров'я, але й освіти, культури, соціальної роботи тощо. Адже, як засвідчує світовий досвід, головним чинником, що найбільше відображає стан здоров'я людини, є її спосіб життя. Перспективні прогнози з поліпшення здоров'я дітей та молоді найбільше пов'язані із системною діяльністю усіх структур держави з формування здорового способу життя, що є набагато ефективнішою й економічно доцільнішою стратегією, ніж постійне збільшення витрат на лікування наслідків нездорового способу життя населення.

Список використаних джерел

1. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса : [учеб. пособие] / Ш. А. Амонашвили. – Минск : Университет, 1990. – 500 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : [навч. посіб для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Безпалько. – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 208 с.

Z. Krupnik, candidate of pedagogic sciences, docent
 Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine
 ORCID ID 0000-0002-5915-9345

THEORETICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF FORMING THE RESPONSIBLE ATTITUDE TO HEALTH IN CHILDREN AND YOUTH

The article is devoted to consideration of the actual problem of formation of a healthy way of life of children of modern youth. An overview of the basic theoretical and conceptual foundations on this issue is carried out. Special attention is paid to the retrospective analysis of the problem of creating the healthy lifestyle culture, the value-based attitude towards person's health. It is given grounds for the necessity of the complexity of the process of creation of the responsible attitude towards personal health of modern youth which is aimed at developing of the personal viewpoint of a person towards his/her own health. It has also been proven that the perspective of improving the health of young people is correlated with systemic activities of the creation of the healthy lifestyle and it is much more effective and cost-effective strategy than the constant increase of the cost for the treatment of the consequences of the unhealthy lifestyle.

Therefore, the main content of the activity of all educational institutions in creating the responsible attitude towards personal health of modern youth is in our opinion, the development and implementation of social projects based on certain preconditions, principles, tasks, strategies, mechanisms determined by the creation of the responsible attitude towards health, and have as a purpose - improvement of the health of this particular category of children, and the general population as a whole. The most relevant focal areas in the development and implementation of all programs relating to the creation of healthy lifestyle of young people are the following: proper training of specialists, support of youth initiatives, monitoring of the situation and effectiveness of the projects, spreading and improvement of information and education programs, combining the efforts of various ministries, committees and non-governmental organizations, etc.

All in all, health is a complex, multidimensional phenomenon that has a heterogeneous structure that combines a variety of components and reflects the fundamental aspects of human existence.

Keywords: health, youth, responsible attitude, children, young, formation, problem.

З. Крупник, канд. пед. наук, ст. преподаватель
 Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, Україна
 ORCID ID 0000-0002-5915-9345

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОТВЕТСТВЕННОГО ОТНОШЕНИЯ К ЗДОРОВЬЮ У ДЕТЕЙ И МОЛОДЕЖИ

Статья посвящена рассмотрению актуальной проблемы формирования здорового образа жизни детей современной молодежи. Осуществлен обзор основных теоретико-концептуальных основ по данному вопросу. Особый акцент сделан на ретроспективном анализе проблемы формирования культуры здорового образа жизни, ценностного отношения к здоровью личности. Обоснована необходимость комплексности процесса формирования ответственного отношения к личному здоровью у современной молодежи, который будет направляться на выработку личной позиции личности в отношении собственного здоровья. А также доказано, что перспектива улучшения здоровья молодежи больше связана с системной деятельностью по формированию здорового образа жизни, намного эффективнее и экономически целесообразнее стратегией, чем постоянное увеличение расходов на лечение последствий нездорового образа жизни.

Ключевые слова: здоровье, образ жизни, дети, молодежь, ответственное отношение, формирование, проблема.

3. Державна тематична доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2008 року "Реалізація права дитини на виховання в сім'ї" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/article?art_id=111969&cat_id=110633

4. Крупник З. І. Формування відповідального ставлення до здоров'я у вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації: дис. канд. пед. наук: 13.00.05 / З. І. Крупник. – Умань, 2016. – 306 с.

5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 томах. – Т. 5 / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1980. – 678 с.

6. Ушинский К. Д. Избранные педагогические произведения / К. Д. Ушинский. – М. : Просвещение, 1968. – 556 с.

References

1. Amonashvili SH. A. Lichnostno-humane basis of the pedagogical process: [study. allowance] / A. A. Amonashvili. - Minsk: University, 1990 - 500 p.
2. Bezpalko O. V. Social pedagogy: schemes, tables, comments: [teach. manual for the studio. higher tutor shut off] / O. V. Bezpalko. – K.: Center for teaching. L-ry, 2009. – 208 p.
3. State thematic report on the situation of children in Ukraine on the results of 2008 "Implementation of the child's right to education in the family" // [Electronic resource]. – Access mode: http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/article?art_id=111969&cat_id=110633
4. Krupnik Z.I. Formation of Responsible Attitude to Health at Pupils of Centers of Social-Psychological Rehabilitation: diss. candidate. ped. sciences: 13.00.05 / Krupnik Zoryana Igorivna. – Uman, 2016. – 306 p.
5. Sukhomlinsky V.O. Selected works in 5 volumes. – Т. 5 / V. O. Sukhomlinsky. - K.: Soviet school, 1980. – 678 p.
6. Ushinsky K. D. Selected Pedagogical Works / K. D. Ushinsky. – M.: Enlightenment, 1968. – 556 p.

Надійшла до редколегії 25.10.18
 Рецензовано 31.10.18